

Η σημερινή υφιστάμενη κατάσταση της υπόγειας κοίτης του Ιλισού

Μια επί τόπου ματιά σε ένα μεγάλο αστικό υπόγειο υδραυλικό έργο της Αθήνας της εποχής του Μεταξά.

Η επίσκεψη αυτή πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια εξερεύνησης (αστικού) σπηλαιολογικού χαρακτήρα. Οι φωτογραφίες και το κείμενο λήφθηκαν από την ιστοσελίδα <http://urbanspeleology.blogspot.gr>

Ιστορικά – μυθολογικά στοιχεία για τον αρχαίο ποταμό Ιλισό

Ο Ιλισός (ή παλιότερα Ειλισσός) ο αρχαιότερος ποταμός στο λεκανοπέδιο Αττικής, ήταν ένα από τα σημαντικότερα ποτάμια του λεκανοπεδίου κατά την αρχαιότητα, μαζί με τον Κηφισό. Πήγαιζε από τις βορειοδυτικές πλαγιές του Υμηττού και κατέληγε στον Κηφισό, από τον οποίο είχε και λιγότερα νερά. Ο Πλάτωνας αποκαλεί τον Ιλισό, ο οποίος στέρευε το καλοκαίρι, «υδάτιον», παρ' όλο που κατά περιόδους ήταν πλωτός. Πήρε το όνομά του από τον ημίθεο Ιλισό, γιο του Ποσειδώνα και της Δήμητρας, που λατρευόταν σε ιερό κοντά στο λόφο του Αρδηττού. Ο ίδιος και η νύμφη Καλλιρόη παριστάνονταν στις γωνιές του δυτικού αετώματος του Παρθενώνα. Στον ποταμό Ιλισό ήρθε για να ξαποστάσει ο άνεμος Βορέας, όταν ανετλήθη την όμορφη κόρη του Ερεχθέα Ωρείθυια, την οποία απήγαγε στο Σαρπηδόνιο ακρωτήριο της Θράκης, αρπάζοντάς τη στις μεγάλες πτέρυγές του. Επίσης, κάπου στις όχθες του Ιλισού λέγεται ότι φονεύθηκε ο Βασιλιάς της Αθήνας Κόδρος από τους Δωριείς.

Πέρα από τη μυθολογία όμως, ο Ιλισός με την πάροδο των χρόνων "φορτώθηκε" ένα "βαρύ" παρελθόν επεμβάσεων αλλά και μελετών που αφορούσαν στη θέση της κοίτης του, ενώ απέκτησε και μια μακρά ιστορία μυστηρίων!

Στις όχθες του τις "μυστικές", το μήνα Ανθεστηριώνα (τέλη Φεβρουαρίου) οι υπομήφιοι για τα Ελευσίνια Μυστήρια μύστες υποβάλλονταν σε καθαρμούς στα ιερά νερά του. Στο σημείο δε που πλησίαζε τα τείχη της πόλης των Αθηνών το τοπίο ήταν ειδυλλιακό... Σχημάτιζε καταρράκτες, ενώ στις όχθες του υπήρχαν τα ιερά των θεοτήτων που λατρεύονταν τότε από τους Αθηναίους και άλλα δημόσια οικοδομήματα, μεταξύ των οποίων το Ολυμπείο (Δίας), το Πύθιο (Απόλλων), το Παναθηναϊκό Στάδιο, το Ηρακλείο (Κυνόσαργες), κ.ά. Κατά τη γεωμετρική περίοδο (περίπου 950 – 700 π.Χ.) και κατά άλλες μεταγενέστερες περιόδους, η περιοχή χρησιμοποιήθηκε ως νεκροταφείο, ενώ κατά τη βυζαντινή περίοδο υπήρχε εκεί οικισμός βυρσοδεψών που χρησιμοποιούσαν τα νερά του ποταμού για την επεξεργασία των δερμάτων.

Η περιοχή εκείνη ήταν αυτή που σήμερα βρίσκεται απέναντι από το λόφο του Αρδηττού και το σημερινό Καλλιμάρμαρο. Τα νερά του Ιλισού ήταν καθαρά και κρυστάλλινα, και τα προσέφερε στους κατοίκους των γύρω περιοχών του ως πολύτιμο πόσιμο νερό και για να ποτίζουν τις καλλιέργειές τους... Σήμερα το σκηνικό έχει αλλάξει πλήρως. Ο Ιλισός μετατράπηκε από τους Αθηναίους σε υπόνομο που κυλάει κρυφά και υπόγεια σαν από ντροπή για τον ξεπεσμό του... Δεν προσφέρει πια τα νερά του στους ανθρώπους, αλλά οι άνθρωποι ρίχνουν τα βρώμικα νερά τους στην κοίτη του...

Τη διαδρομή αυτή που θα παρουσιάσουμε εδώ, από το νεκροταφείο της Καισαριανής μέχρι την περιοχή της Καλλιθέας όπου βγαίνει στην επιφάνεια η σημερινή κοίτη του Ιλισού οδεύοντας προς το Φάληρο, τη διανύσαμε μια φθινοπωρινή νύχτα του 2011. Τη διακλάδωσή του που ξεκινάει από του Ζωγράφου (Πολυτεχνειούπολη & Άλσος Στρατού), επίσης κάποια άλλη φορά, ενώ υπάρχει και η τελευταία και βασική από τη Σχολή Χωροφυλακής (Γουδή).

Εδώ η είσοδος στην Καισαριανή, και η αρχή της υπόγειας πορείας μας προς την Καλλιθέα.

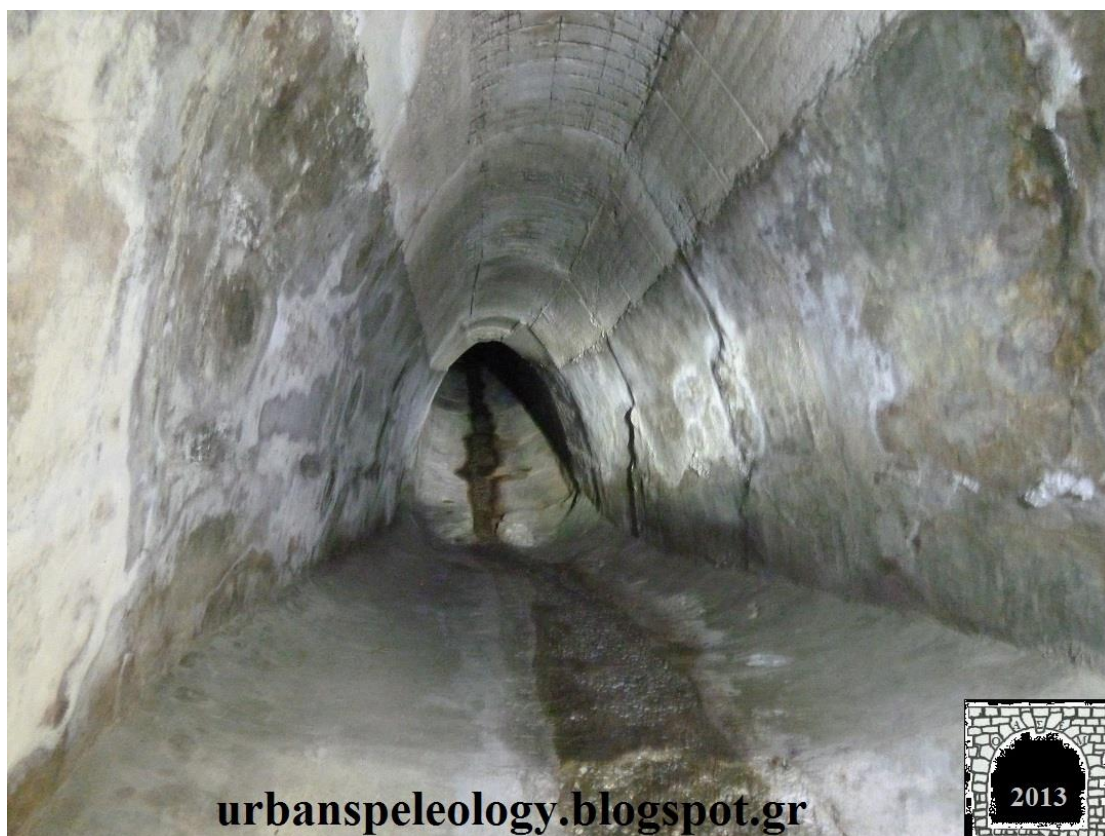

Ο κλάδος (ή φάραγγα) της Καισαριανής αναφέρεται και ως Ηριδανός, παρ' όλο που η εγκιβωτισμένη από την αρχαιότητα κοίτη του αθηναϊκού Ηριδανού ξεκινά από το Λυκαβηττό και υπογείως φτάνει μέχρι τον Κεραμεικό, απ' όπου κατέληγε στον Ιλισό (βλ. παραπάνω χάρτη). Αναλυτικότερα όμως για τους τρεις κλάδους του Ιλισού, θα μιλήσουμε παρακάτω.

Μέσα στο τούνελ, κατακόρυφη έξοδος προς φρεάτιο της επιφάνειας (μία από τις πολλές που υπήρχαν).

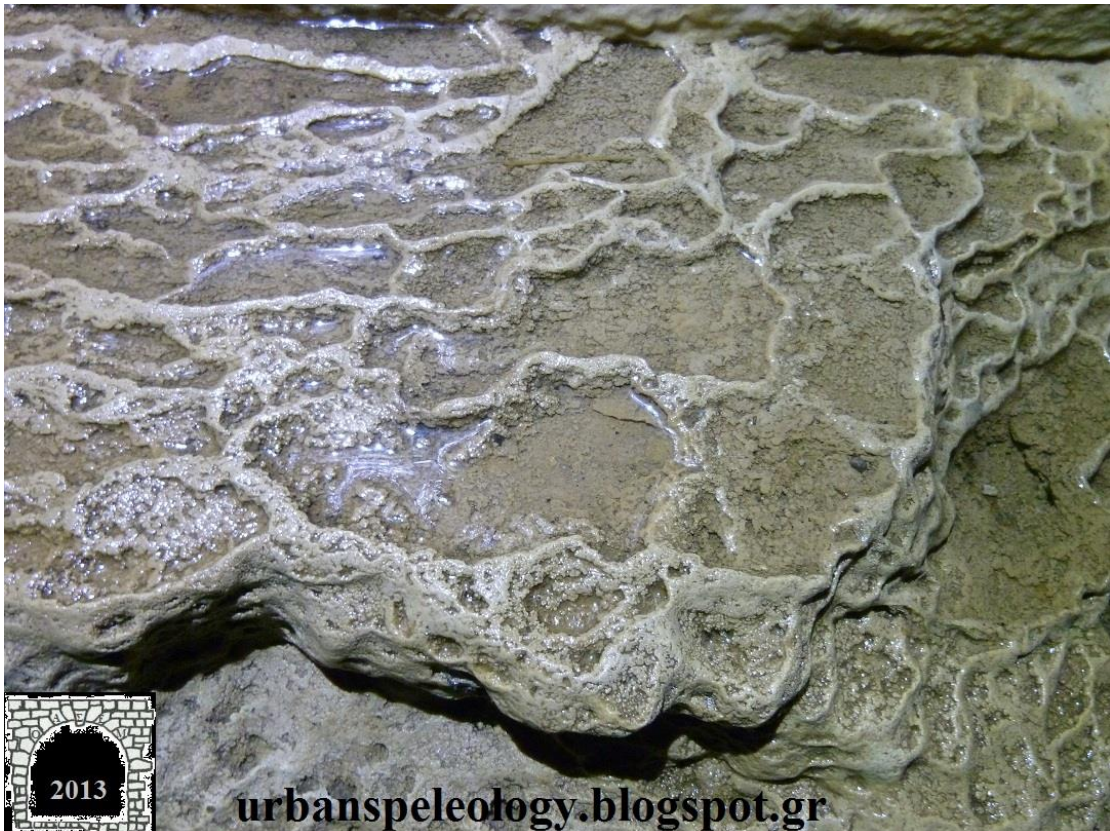

Βρεθήκαμε λοιπόν να περπατάμε μέσα σε μια σκουφοειδή διατομή τσιμεντένιας στοάς - εδώ βλέπουμε μια απότομη κατηφόρα- η οποία παρακάτω θα μας έβγαζε σε άλλες διατομές κυκλικές με διαμέτρους μεγάλες μέχρι και τέσσερα μέτρα.

Σε μερικά σημεία υπήρχαν έντονοι γεωλογικοί σχηματισμοί, σαν αυτούς που συναντάμε στα σπήλαια...

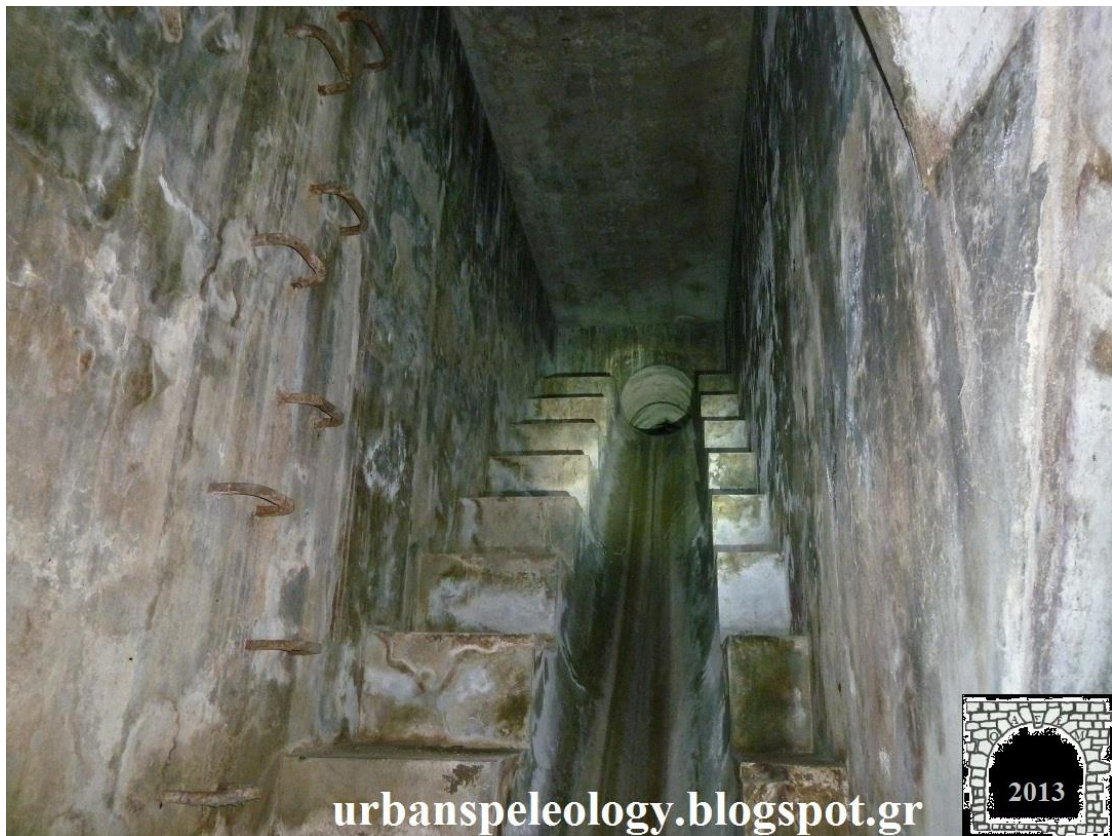

urbanspeleology.blogspot.gr

urbanspeleology.blogspot.gr

Παρακάτω, τριώροφο κλιμακοστάσιο, με σκάλες που οδηγούσαν σε κλειδωμένη έξοδο στην επιφάνεια...

Εδώ λοιπόν, βγαίνοντας από τη δεξιά διακλάδωση της φωτογραφίας (αριστερή κατά την πορεία μας), αντιληφθήκαμε ότι στα δεξιά μας υπήρχαν άλλες δύο στοές που κατέληγαν στο ίδιο σημείο. Βρισκόμασταν λοιπόν αναμφισβήτητα σε έναν κεντρικό κόμβο, που αργότερα κατάλαβα ότι ήταν η συμβολή του κλάδου που ακολουθούσαμε (Καισαριανής), στους άλλους δύο βασικούς κλάδους του δικτύου, που θα περιγράψουμε επακριβώς στη συνέχεια. Ακριβώς από πάνω βρίσκεται η διασταύρωση των οδών Μιχαλακοπούλου & Βασ. Αλεξάνδρου.

Εμπρός μας, ο μεγάλος δίδυμος αγωγός (διαμέτρου 4.20 m), του οποίου επιλέξαμε το αριστερό σκέλος για πρακτικούς λόγους, καθώς ήταν πάρα πολύ δύσκολο να μετακινηθούμε στην απέναντι πλευρά, χωρίς να γλιστρήσουμε. Κι εδώ το πέρασμα έγινε με αρκετή δυσκολία, πατώντας στη "ρίζα" του κυκλικού τοιχώματος, ακριβώς πριν το νερό, και πάλι γλιστρώντας προς το εσωτερικό του "καναλιού"...

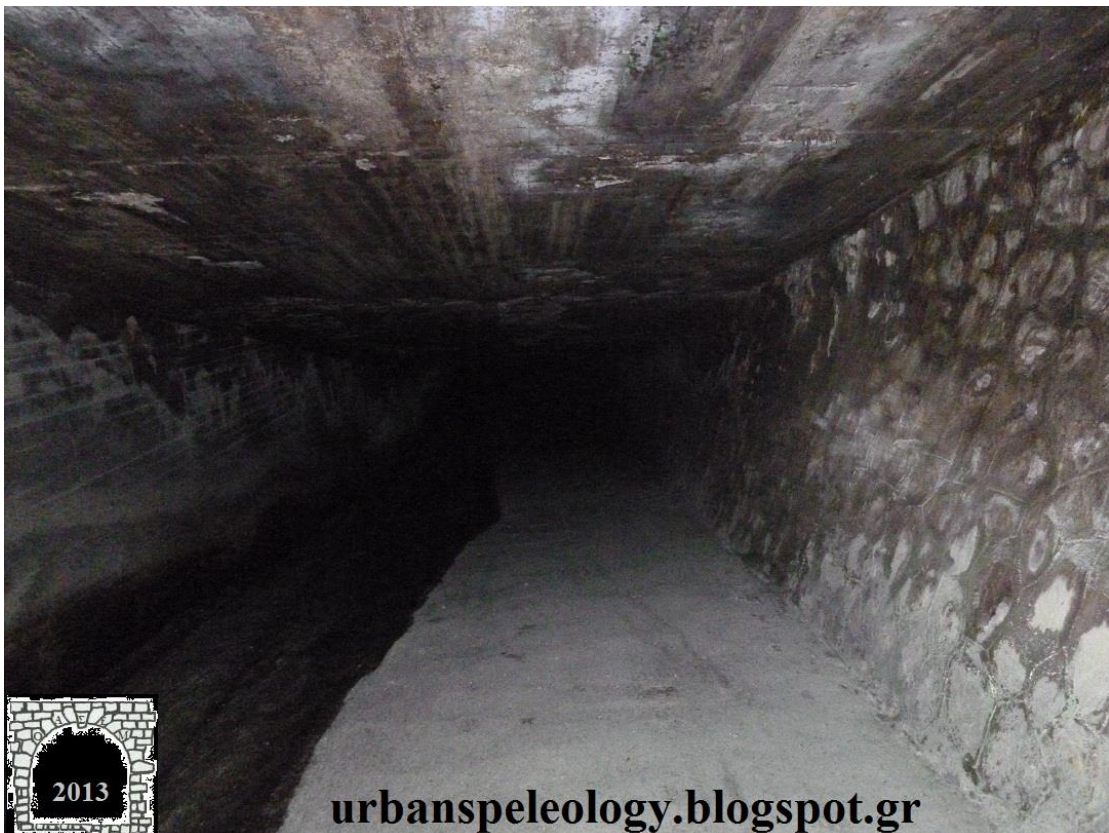
Καθώς συνεχίζαμε, δίπλα μας και από κάτω μας κυλούσε νερό σε πολύ μικρότερα και διαφορετικά τούνελ, ενώ πίσω μας αφήναμε διακλαδώσεις παλιών σιδηρών σιδηρών που δεν μπορούσαμε όμως να ακολουθήσουμε αυτή τη φορά, γιατί ο στόχος ήταν να καταλήξουμε στη βασική έξοδο της διαδρομής κάπου στην Καλλιθέα. Σε κάποια πρόσβαση σε στοά προς τα αριστερά, υπήρχε δίοδος προς τα έξω, που κατέληγε όμως σε σημείο που ήταν καλυμμένο με σιδηρά σχάρα. Εξωτερικά, εντοπίζεται στην οδό Φωκιανού, πολύ κοντά στο Καλλιμάρμαρο. Περνώντας κάτω από πολυάριθμα σιδηρένια καπάκια -τα οποία θα μπορούσαμε να προσεγγίσουμε από μεταλλικά σκαλοπάτια σχήματος Π- και από διαδρόμους που οδηγούσαν σε ενδιάμεσες κλειστές εισόδους, κάποτε φτάσαμε στο τέλος της κυκλικής δίδυμης στοάς. Η επόμενη φωτογραφία λήφθηκε μετά την έξοδο από τη (δεξιά της φωτό) σήραγγα, κοιτώντας προς τα πίσω.

Μπροστά μας σε λίγο θα διαπιστώναμε ότι είχαμε την αρχή της κύριας πέτρινης σκεπασμένης κοίτης του ποταμού, στο κομβικό σημείο όπου αποφασίσαμε να περάσουμε στη δεξιά πλευρά (κατά την πορεία μας), ένα εγχείρημα καθόλου εύκολο, καθώς τα πλακάκια στον πυθμένα του καναλιού, όπου κυλά το νερό, έχουν ολισθηρότητα σε βαθμό που αγγίζει το 100%! Βρισκόμασταν ακριβώς στην τοποθεσία του Καλλιμάρμαρου (Στάδιο), σε κάποια έξοδο μπροστά από το οποίο πρέπει να οδηγούν (στην επιφάνεια) τα σκαλοπάτια που φαίνονται στα αριστερά της φωτογραφίας.

urbanspeleology.blogspot.gr

urbanspeleology.blogspot.gr

Πριν από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα ο Ιλισός -όπως αρχικά αναφέραμε- δεν είχε ξεχωριστή εκβολή στο Φάληρο όπως σήμερα, αλλά συνέβαλε με τον Κηφισό από την περιοχή Χαροκόπου – Χαμοστέρας. Το 1905 όμως τελικά μελετήθηκε ξεχωριστή κοίτη και εκβολή του από τη Γέφυρα Χαροκόπου μέχρι το Φαληρικό Όρμο. Με βάση τη μελέτη αυτή, έγινε πριν από το 1930 η διευθέτησή του στο τμήμα από τη θάλασσα μέχρι τη γέφυρα Χαροκόπου, σε απόσταση περίπου τριών χιλιομέτρων. Η αρχική μελέτη (1931-1936) προέβλεπε και το υπόλοιπο τμήμα μέχρι το Στάδιο να παραμείνει ακάλυπτο.

Έτσι κατασκευάστηκε αρχικά κοίτη τραπεζοειδούς διατομής χτισμένη έντεχνα με πέτρα, αλλά έπειτα η πυκνή ανοικοδόμηση -ιδιαίτερα μετά τον πόλεμο- οδήγησε στην κάλυψή της. Άλλωστε και όλο το υπόλοιπο μήκος του ποταμού καλύφθηκε, καθώς με το πέρασμα των δεκαετιών η Αθήνα επεκτεινόταν όλο και περισσότερο, για να περιοριστούν έτσι οι πλημμύρες το χειμώνα, αλλά και να αποφευχθεί η δυσοσμία των λυμάτων που κατέληγαν στην κοίτη από τις γύρω νεόχτιστες συνοικίες.

Μια από τις πρώτες συνοικίες γύρω από τον Αρδηττό ήταν το λεγόμενο “βατραχονήσι”, ονομασία που προέκυψε επειδή στο σημείο αυτό ο ποταμός χωριζόταν σε δύο σκέλη ανάμεσα στα οποία σχηματιζόταν το “νησί” με τα αμέτρητα βατράχια που ζούσαν δίπλα στις όχθες. Τα δύο παρακλάδια λίγο παρακάτω, στην κρήνη Καλλιρρόη, έσμιγαν ξανά σε μια μικρή βραχονησίδα (που και αυτή ενίοτε ονομαζόταν βατραχονήσι) σχηματίζοντας τους καταρράκτες εκατέρωθεν, αλλά το ένα από τα δύο ύστερα από την πλημμύρα του Αγίου Φιλίππου επιχωματώθηκε (1897), και ταυτόχρονα το βατραχονήσι έπαψε να είναι νησί! Το σκέλος που έμεινε ήταν αυτό που βρισκόταν από την πλευρά του Αρδηττού, το οποίο μάλιστα από σχετικά σχεδιαγράμματα προκύπτει ότι ανοίχτηκε κάποια μεταγενέστερη εποχή (μεσαιωνική κοίτη), ενώ η αρχική πορεία του ποταμού διέγραφε τη διαδρομή του σκέλους που καταργήθηκε.

urbanspeleology.blogspot.gr

Να πούμε ότι όταν καλύφθηκε η κοίτη, κατασκευάστηκε στο μέσον της τοιχίο από σπλισμένο σκυρόδεμα, το οποίο στηρίζει την πλάκα κάλυψης. Σε μερικά σημεία δε, τα δύο μέρη της στοάς επικοινωνούν μέσω ανοιγμάτων που έχουν διατηρηθεί, για το λόγο αυτό.

urbanspeleology.blogspot.gr

Και εδώ υπάρχει πλήθος παράπλευρων (μικρής διατομής όμως) σηράγγων. Σε δύο επίσης θέσεις της - κάποτε ανοικτής - διαδρομής, το επίπεδο της κοίτης χαμηλώνει (υπάρχει μεγάλο σκαλοπάτι ύψους περίπου ενός μέτρου), ενώ όλα είναι έντεχνα κατασκευασμένα με πέτρα.

Ας πάρουμε όμως λίγο τα πράγματα από την αρχή. Η αντίστροφη μέτρηση για τον άλλοτε θεοποιημένο ποταμό, φαίνεται ότι άρχισε με αφορμή τη μεγάλη εκείνη πλημμύρα, οπότε και ξεκίνησαν κάποιες μελέτες και προετοιμασίες για μελλοντική κάλυψη, όπως και η χάραξη της νέας ξεχωριστής εκβολής του που αναφέραμε παραπάνω. Η κάλυψη τελικά ξεκίνησε αρκετά χρόνια αργότερα, το 1937 επί Μεταξά («Θάπτομεν τον Ιλισόν»), από το ύψος της παλαιάς Σχολής Χωροφυλακής. Μέχρι το 1939 κατασκευάστηκε το τμήμα που διέρχεται κάτω από τις οδούς Μεσογείων και Μιχαλακοπούλου μέχρι την οδό Παπαδιαμαντοπούλου, διά της οποίας συμβάλλει ο κλάδος του Ζωγράφου. Στη συνέχεια η υπόγεια διαδρομή συνεχίζει πίσω από το Χίλτον, όπου συμβάλλει (όπως είδαμε) διά της Βασ. Αλεξάνδρου ο κλάδος της Καισαριανής, κι έπειτα στη Βασ. Κωνσταντίνου μέχρι περίπου το Παναθηναϊκό Στάδιο.

Συνοπτική περιγραφή των κλάδων του Ιλισού σήμερα (διατομές, διαδρομές που ακολουθούν)

Στο σημείο αυτό όμως συνοψίζοντας, θα ήθελα να περιγράψουμε με ακρίβεια από την αρχή, τη διαδρομή που ακολουθούν οι τρεις βασικοί κλάδοι:

Κλάδος Καισαριανής: άσος Ηριδανού, νεκροταφείο Καισαριανής (σκουφοειδής διατομή), νότιο όριο Πανεπιστημιούπολης, νοτίως άσους Ιλισίων, οδός Βασ. Αλεξάνδρου (συμβολή με του άλλους δύο κλάδους)

Κλάδος Ζωγράφου (α): Πολυτεχνειούπολη (τρεις εισοδοί, διατομή ορθογωνική), Κοκκινοπούλου, Γ. Παπανδρέου (συμβολή σκέλους β, διατομή σκουφοειδής)

Κλάδος Ζωγράφου (β): άσος Ελληνικού Στρατού, θέατρο Badminton (σκουφοειδής διατομή), οδός Γ. Παπανδρέου (εξ αρχής, μέχρι Κοκκινοπούλου όπου συμβάλλει το σκέλος α), συνέχεια Γ. Παπανδρέου, Παπαδιαμαντοπούλου (κυκλική διατομή, συμβολή κλάδου Γουδή στη Μιχαλακοπούλου)

Κλάδος Γουδή (κύριος): Σχολή Χωροφυλακής, οδός Ζαγοράς (ωσειδής διατομή 2.60x2.90), Μιχαλακοπούλου μέχρι Ποντοηρακλείας, συνέχεια Μιχαλακοπούλου (διατομή 2.80x3.20) μέχρι Παπαδιαμαντοπούλου (συμβολή κλάδου Ζωγράφου), στη συνέχεια ο αγωγός γίνεται δίδυμος με κυκλικές διατομές διαμέτρου 3.80, κάτω από τη Μιχαλακοπούλου, μέχρι τη Β. Αλεξάνδρου (συμβολή κλάδου Καισαριανής), συνεχίζει δίδυμος αγωγός διαμέτρων 4.20 κάτω από τη Βασ. Κωνσταντίνου, μέχρι το Στάδιο, όπου ξεκινάει η παλαιά καλυμμένη λιθόκτιστη τραπεζοειδής διατομή του Ιλισού.

Από εκεί μέχρι τη Λεωφόρο Βουλιαγμένης σώζεται στο βατραχονήσι -όπου και η εκκλησία της Αγίας Φωτεινής- ένα μικρό ανενεργό πια τμήμα ακάλυπτης φυσικής κοίτης, παράλληλα με τη Βασιλέως Κωνσταντίνου προς την πλευρά του Ολυμπίου, το οποίο έχει χαρακτηριστεί αρχαιολογικός χώρος. Από το σημείο εκείνο, λίγο παρακάτω, και μέσα από την υπόγεια κοίτη, ξεκίνησε και το μεγάλο ριφιφι στην Τράπεζα Εργασίας το Δεκέμβριο του 1992, μία από τις μεγαλύτερες και πιο μυστηριώδεις ληστείες που έχουν συμβεί στα χρονικά.

Τέλος πάντων, συνεχίζοντας κι εμείς παρακάτω, ένα παλιό, βαρύ και σφραγισμένο τσιμεντένιο καπάκι που προσπεράσαμε στο δάπεδο της στοάς, μάς προβλημάτισε... Αναρωτιόμασταν τι θα μπορούσε να υπάρχει κάτω από αυτό, κάτω δηλαδή από το λιθόστρωτο του επιπέδου της αρχικής κοίτης.

urbanspeleology.blogspot.gr

urbanspeleology.blogspot.gr

Στο ύψος της οδού Χαμοστέρνας, υπάρχει διάταξη εκτροπής των παροχών ξηράς περιόδου προς τον Κεντρικό Αποχετευτικό Αγωγό, ακολουθώντας για λίγο την αρχική διεύθυνση της κοίτης του Ιλισού!

Η επιπρόσθετη παροχή βροχής συνεχίζει μέσω υπερχειλιστών να οδεύει μέχρι την ανοικτή κοίτη και τη σημερινή εκβολή του Ιλισού, η οποία στις 22 Φεβρουαρίου 2013 σχεδόν ξεχείλισε!

...Τελικά, κουρασμένοι και μετά από περπάτημα πολλών ωρών στα νερά και στο σκοτάδι και μετά κάποιας -θα έλεγα- αγωνίας, φτάσαμε το ξημέρωμα να αντικρίζουμε από πολύ μακριά στην άκρη της στοάς, το φως της εξόδου...

Βρεθήκαμε στην Καλλιθέα ακριβώς στη θέση περάτωσης του κλειστού τμήματος που περιγράφεται παραπάνω. Με τη βοήθεια ενός σχοινού ανεβήκαμε το δεξί πρανές της κοίτης του ποταμού, βγαίνοντας στην επιφάνεια μετά από υπόγεια πορεία μεγαλύτερη των οκτώ (!) χιλιομέτρων.

Κείμενο, φωτογραφίες: Παναγιώτης Δευτεραίος (Πολιτικός Μηχανικός Ε.Μ.Π. – Σπηλαιολόγος)

Συμμετείχαν: Γεωργία Μπουρμπούλη, Γιώργος Γκούμας, Παναγιώτης Δευτεραίος

Πληροφορίες κειμένου: 1. Κ. Τσολάκος, Η ιστορία της Αθήνας, του ποταμού Ιλισού και των γύρω περιοχών του, Αθήνα 2003, 2. el.wikipedia, 3. Μ. Σάρρος, Αντιπλημμυρική προστασία λεκανοπεδίου Αθήνας (Κηφισός-Ιλισός), Αθήνα 2004, 4. [Ε.Υ.Δ.Α.Π.](http://www.eyda.gr), 5. Ηριδανός, το ποτάμι της αρχαίας πόλης, Έκδοση Ταμείου Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, Αθήνα 2004 (πηγή χάρτη)

Πηγή: ΑΣΤΙΚΗ ΣΠΗΛΑΙΟΛΟΓΙΑ